

В.В. Ківака (УА “БрДУ імя А.С. Пушкіна”)
СТЫЛІСТЫЧНА АФАРБАВАНАЯ ЛЕКСІКА Ў НАВЕЛЕ
ШТ. ЦВЭЙГА “АМОК” І ЯЕ ПЕРАКЛАДЗЕ
НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Стылістычна афарбаваная лексіка – гэта “лексічныя адзінкі (адназначныя словы або асобныя значэнні мнагазначных слоў), якія характарызуюцца здольнасцю выклікаць асаблівае стылістычнае ўражанне па-за кантэкстам” [1]. Гэта здольнасць “абумоўлена тым, што ў значэнні дадзеных слоў змяшчаюцца, не толькі прадметна-лагічная (звесткі аб абазначаемым прадмеце) інфармацыя, але і дадатковая (непрадметная) – канатацыі” [1]. Стылістычна афарбаваная лексіка – гэта і словы, “якія спрадвеку маюць экспрэсіўную прыкмету, выражаюць станоўчую або адмоўную ацэнку”, і нейтральныя словы, “якія ўжываюцца з пераносным значэннем” [4]. Стылістычная афарбоўка праяўляецца і “ў формах слоў з суфіксамі ацэнкі, утвораных ад нейтральных слоў” [4]. Словы, ужыванне, якіх абмежавана пэўным стылем, у лексікаграфічных крыніцах прыводзяцца з адпаведнымі паметамі: *разм.* (ужыванне абмежавана гутарковай мовай), *абл.* (словы, характэрныя вузкаму тэрытарыяльнаму рэгіёну), *кніжн.* (словы пісьмовай, навуковай і публіцыстычнай мовы), *спец.* (пазначаецца вузкапрафесійнае ўжыванне слова), *высок.* (кніжная лексіка, якая адносіцца да так званага высокага стылю). Да ліку стылістычных адносяцца і паметы *уст.* (словы з такой паметай не ўжываюцца ў сучаснай мове, заменены іншымі), *гіст.* (словы, якія характарызуюць рэаліі мінулых гадоў). Стылістычна афарбаваная лексіка проціпастаўляецца стылістычна нейтральнай лексіцы, якая складае асноўную лексічную масу літаратурнай мовы: стылістычна нейтральныя словы проціпастаўляюцца кніжным, размоўным або простамоўным у залежнасці ад той ці іншай моўнай сітуацыі або стылю. Найбольш ярка гэта проціпастаўленне назіраецца ў тэкстах мастацкага стылю, якія ў найбольшай ступені ўключаюць лексіку розных стылістычных пластоў.

Кожны пісьменнік шырока ўжывае стылістычна афарбаваную лексіку, паколькі яна з’яўляецца адным з асноўных стылеўтваральных элементаў. Выкарыстанне экспрэсіўна-эмацыянальнай і функцыянальна-стылістычна афарбаванай лексікі заўсёды матывавана. З’яўленне ў словах у залежнасці ад кантэксту дадатковых экспрэсіўных адценняў значна пашырае вобразна-выяўленчыя магчымасці лексікі для перадачы думак, пачуццяў, перажыванняў персанажа, выражэння яго адносін да з’яў навакольнай рэчаіснасці. Асабліва пільнай увагі патрабуе стылістычна афарбаваная лексіка пры перакладзе твора з адной мовы на іншую, паколькі ў дадзеным выпадку важна не толькі перадаць думку аўтара, але і

захаваць сістэму твора, якая ўключае вобраз героя, вобраз аўтара, тэму і ідэю твора.

Аб'ектам нашага даследавання з'яўляюцца стылістычна афарбаваныя словы ў навеле Шт. Цвэйга “Амок” і іх пераклад на беларускую мову, зроблены У. Чапегам.

Назва навелы “Амок” (ням. *Amokläufer* ‘той, каго гоніць амок’ паходзіць ад *Amoklaufen* ‘[з малайскага “шаленства”] псіхічнае захворванне з моцна агрэсіўным памкненнем да руху; можа выклікаць у хворага шалёныя і без разбору спробы да разбурэння і забойства; упершыню назіралася ў малайскіх тубыльцаў’ [5]) змяшчае ў сабе эмацыянальна-ацэначны кампанент, які адмоўна характарызуе дзеючую асобу. У перакладзе захоўваецца стылістычная афарбоўка назвы, хаця адбываецца семантычная замена *Amokläufer* – амок. У “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” слова *амок* увогуле адсутнічае, таму можна адзначыць, што для большасці беларускамоўных чытачоў значэнне гэтай лексемы не знаёма, яна становіцца зразумелай толькі з кантэксту твора.

Семантычная структура слоў у розных мовах супадае не заўсёды. Таму нярэдка пры перакладзе некаторыя дадатковыя семантычныя і стылістычныя элементы (канатацыі), устойліва звязаныя з асноўным значэннем у мове-арыгінале, страчваюцца пры перакладзе.

<p>Gerade aber zu <i>Häupten</i> (высок. <i>глава, галава</i>) stand mir das magische Sternbild, das Südkreuz [7, с. 77]</p>	<p>Над самаю <i>галавою</i> (нейтр., мнагазнач.) стаяла таямнічае сюзор'е Паўднёвага Крыжа [3, с. 149].</p>
<p>wo Wasser warm von oben fällt, nur daß dies Licht war, das mir weiß und auch lau die Hände überspülte, die Schultern, das <i>Haupt</i> (высок. <i>глава, галава</i>) mild umgoß [7, с. 77]</p>	<p>зверху цякла цёплая вада, - толькі гэта было святло, белае і цёплае, яно лілося мне на рукі, на плечы, яно ласкава струменілася вакол <i>галавы</i> (нейтр., мнагазнач.) [3, с. 150].</p>

Ням. *Haupt* (*zu Häupten*) адзначана ў слоўніках нямецкай мовы з паметай *высок.* У перакладзе на беларускую мову гэта слова страчвае сваю стылістычную афарбоўку, замяняецца адносным эквівалентам – стылістычна-нейтральным мнагазначным словам *галава*.

Лексема *Bedrängnis* ‘цяжкае, бяdotнае становішча, бязвыхаднасць’ [5], якая ўжываецца ў высокім стылі, не мае поўнага эквівалента ў

беларускай мове, таму яе значэнне ў мове перакладу перадаецца таксама адносным эквівалентам – нейтральным словам *бяды*:

Wenn man jemanden in einer <i>Bedrängnis</i> (высок. у цяжкім становішчы; у прыгнечанасці) sehe, da ergebe sich doch natürlich die Pflicht zu helfen ... [7, с. 83]	Калі мы бачым блізкага ў <i>бядзе</i> (нейтр., мнагазнач.), то, зразумела, наш абавязак дапамагчы яму... [3, с. 156].
---	---

Шт. Цвэйг, ствараючы мастацкі вобраз, для таго, каб паказаць неадназначнасць і супярэчлівасць характару і паводзін свайго персанажа, выкарыстоўвае словы з розных стыляў, якія ўжываюцца побач, адно за адным. Слова *irre*, якое ў нямецкіх слоўніках прыводзіцца з паметай *фамільярны*, змяшчае у сваёй семантычнай структуры семы, што выражаюць адмоўныя пачуцці да аб’екта выказвання, у тэксце размешчана перад словам высокага стылю *Gewalt*:

...die Augen hinter der Brille forschten in mein Gesicht, gierig und mit einer <i>irren</i> (фамільяр. вар’яцкі, <u>шалёны</u>) <i>Gewalt</i> (высок. <i>улада</i> ; <i>сіла</i> ; <i>прымус</i>) [7, с. 83]	Вочы за акулярамі ўтаропіліся ў мой твар прагна і з нейкаю <u>шалёнаю</u> (<i>перан., разм.</i>) <i>сілаю</i> (нейтр., мнагазнач.) [3, с. 155].
--	---

У перакладзе не захоўваецца кантраснасць стылістычнай афарбоўкі, з-за чаго беларускамоўны тэкст у некаторых месцах страчвае сваю вобразнасць.

Нярэдка пэўны стыль выражаецца імпліцытна, на што ўказвае нямецкі лінгвіст Б. Сандыг: “не “асноўны змест”...не “што”, а “як” рэлевантна для сэнсу” [6, с. 131]. Так у наступным выказванні значэнне аддзяслоўнага назоўніка *Verlangen* ‘высок. выразнае жаданне чаго-небудзь; моцная ўнутраная патрэба’ [5] яшчэ больш узмацняецца ў кантэксце дзякуючы дзяслову *sich vergraben* ‘закапацца, зарыцца’, ужытым у пераносным значэнні, які можна лічыць больш моцным сродкам уздзеяння на чытача, чым дзеянне, выражанае ў перакладзе дзясловам *схавацца*. Значэнне нямецкага дзяслова цесна звязана з прычынай – зарыцца ад *пякучага* (*brennende*) святла зорак. Адсутнасць слова *пякучага* ў перакладзе нейтралізуе часткова эфект уздзеяння – *схавацца ў цень*.

Fast tat es schon weh, dies kalkweiße, grell brennende Sternenlicht, ich aber hatte <i>Verlangen</i> (высок. (моцнае) <i>жаданне</i> , <i>патрабаванне</i> , <i>патрэба</i>), <u>mich</u> irgendwo im	Мне было амаль балюча ад гэтага рэзка белага зорнага святла; мне <i>хацелася</i> (нейтр.) <u>схавацца</u> куды-небудзь у цень [3, с. 150].
--	--

Schatten zu <u>vergraben</u> (закапацца, зарыцца) [7, с. 78]	
--	--

Такім чынам, аналіз перакладу з нямецкай мовы на беларускую стылістычна афарбаванай лексікі паказаў, што ў цэлым перакладчык імкнецца захаваць вобразныя моўныя сродкі арыгінала, але з прычыны таго, што моўныя сістэмы не з’яўляюцца роднаснымі, гэта зрабіць удаецца не заўсёды. Замена стылістычна афарбаваных лексічных сродкаў нейтральнай лексікай у сваю чаргу прыводзіць да частковай страты вобразнасці твора.

Спіс літаратуры

1. Стилистический энциклопедический словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stylistics.academic.ru>. – Дата доступа: 10.09.2015.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.
3. Цвэйг, Шт. Пякучая таямніца. Навелы / Шт. Цвэйг. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1994. – 496 с.
4. Юрэвіч, А.К. Стылістычная афарбоўка слова / А.К. Юрэвіч // Беларуская мова. Энциклапедыя. – Мінск, 1994. – С. 541.
5. Duden-Bibliothek [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://de.binarydb.com/soft/Duden_-_Bibliothek-v119907.html. – Дата доступу: 15.03.2015.
6. Sandig, B. Stilistik der deutsche Sprache. – Berlin. New York, walter de Gruyter, 1986. – 368 S.
7. Zweig, St. Der Amokläufer und andere Erzählungen / St. Zweig. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1984. – 208S.